АВТОТРАНСПОРТ КОРХОНАЛАРИ МИСОЛИДА АВТОМОБИЛЛАР ТЕХНИК ҲОЛАТИНИНГ ҲАРАКАТ ХАВФСИЗЛИГИГА ТАЪСИРИНИ БАҲОЛАШ

Бахриддин Яхшибоевич Бегматов
“Транспорт воситалари муҳандислиги” кафедраси
Жиззах политехника институти
E-mail: begmatov.b.1978@gmail.com

Давлат Рахмат ўғли Холиқов
“Ер усти транспорт воситалари ва тизимлари” мутахассислиги магистранти
Жиззах политехника институти
E-mail: davlatholiqov15@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада транспорт воситаларининг техник ҳолатининг ҳаракат хавфсизлигига таъсири автотранспорт тармоғи корхоналари мисолида тадқиқ этилди ҳамда транспорт воситаларининг техник ҳолатини яхшилаш ва провард натижада йўл-транспорт ҳодисаларининг олдини олиш, автомобилларнинг хавфсиз ҳаракатланишини таъминлашдан иборатдир.

Калит сўзлар : Автотранспорт корхоналари, транспорт воситаси, автомобил, эксплуатацион хусусият, турғунлик, таъминланганлик, самарадорлик кўрсаткичи, йўл-транспорт ҳодисаси, техник хизмат кўрсатиш.

ASSESSMENT OF THE INFLUENCE OF TRAFFIC CONDITIONS ON TRAFFIC SAFETY ON THE EXAMPLE OF MOTOR TRANSPORTATION ENTERPRISES

Bakhriddin Yakhshiboyevich Begmatov
“Vehicle Engineering” department
Jizzakh Polytechnic Institute
E-mail: begmatov.b.1978@gmail.com

Davlat Rakhmat ugli Kholikov
Master in specialty “Ground vehicles and systems”
Jizzakh Polytechnic Institute
E-mail: davlatholiqov15@mail.ru

ABSTRACT

This article examines the influence of the technical condition of vehicles on road safety using the example of enterprises of the road transport network and is aimed at improving the technical condition of vehicles and, as a consequence, preventing road accidents, ensuring the safe movement of vehicles.

Keywords: car, performance, stagnation, supply, efficiency, traffic accident, service.

КИРИШ

Ўзбекистон Республикасида давлат тасарруфидаги турли русум ва андозадаги автомобил транспорти воситалари турли қувватга эга бўлган корхоналарда фаолият кўрсатмоқда. Аҳоли автомобиллари эса бир неча миллиондан ортиқ, буларга техник хизмат кўрсатиш учун қатор корхоналар мавжуд. Транспорт воситаси хаётимиз ва халқ хўжалигининг “қон томири”га ўхшатилиши бежиз эмас. У йўл ва ҳайдовчиларсиз, уларни таъминловчи корхоналарсиз самарали, мақсадга мувофиқ равишда аҳолига ва халқ хўжалигига транспорт хизмати кўрсата олмайди. Бу тизим мунтазам ривожланишда, такомиллашишдадир.

Транспорт воситалари сонининг ошиши ҳаракат хавфсизлигини таъминлаш бўйича бир қатор муаммоларни вужудга келтиради. Хавфсиз ҳаракатланишни таъминлаш учун автомобилларнинг техник ҳолати катта аҳамиятга эга.

Маълумки, корхоналарда ҳаракат хавфсизлигини таъминлаш бўйича ходимлар, мутахассислар ишлайдилар. Демак, транспорт корхоналарининг ходим ёки кадрларига самарали таъсир этиб, олдиларига қўйилган мақсадларига эриштириш раҳбари (эгаси)дан, бўлим ва бўлинмалар менежерларидан, ҳар бир бўғин ижрочиларидан атрофлича етуклик, ҳар даврнинг, фаслнинг, мухитнинг хароратини идрок қилган ҳолда хозир жавоблик талаб қилинади. Бу вазифаларни бажариш учун албатта корхонанинг ишлаб чиқариш техник базаси мукаммал бутланган бўлиши лозим.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Автомобил транспорти корхоналарининг ишлаб чиқариш техник базасини такомиллаштириш масалаларига етарлича эътибор қаратилган. Ушбу масалага В.П.Карташовнинг «Развитие производственно-технической базы автотранспортных предприятий» номли монографияси шулар жумласидандир. Монографияда автомобил транспорти корхоналарининг қурулишида асосий эътибор бир вақтдаги капитал харажатларни камайтириш, қилинган харажатларни кам вақтда қайтарилишини таъминлаш мақсадларида, янги ишлаб чиқариш қувватларини навбатма-навбат ишга туширилиши қаратилган

Е.С. Кузнецов ва И.П.Курниковларнинг В книге Кузнецова Е.С. и Курникова И.П. «Производственная база предприятей автомобильного транспорта» номли китобида автокорхоналарнинг ишлаб чиқариш техника базасини ҳозирги замондаги ҳолатини, “Техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш”нинг самарадор шароитларини яратишга қаратилган” ишлаб

чиқариш техника қувватини мужассамланиш масалаларини, ишлаб чиқариш техник базасини қайта жиҳозлаш ва реконструкция қилиш, ва бу масалаларини амалга ошириш самарадорлиги масалаларини таҳлил қилишга ҳаракат қилинган.

Бу масалага Россия олимлари В.Б.Ефимов («Автомобильный транспорт» журнали, 1986 йил №6 сон ва МАДИ мақолалар тўплами), А.И.Николаенко («Автомобильный транспорт» журнали, 1985 йил №10 сон) ўз эътиборларини қаратишган. Бу ишларда ишлаб чиқаришни марказлаштириш, ишлаб чиқариш техника қувватини мужассамлантириш, техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш ишларини марказлаштиришнинг техника-иқтисодий масалалари кўриб чиқилган.

Г.М.Напольский, А.В.Пугинларнинг “Автотранспорт корхоналарини қайта қуриш ва техник қайта жиҳозлаш” номли ўқув қўлланмасида (Тошкент-2004) Техник эксплуатацияни омили сифатида ТБ қатор ўзига хос хусусиятларига эгалиги кўрсатиб ўтилган.

НАТИЖАЛАР

Автотранспорт корхоналарида транспорт воситаларининг техник ҳолати уларнинг ҳаракат хавфсизлигини таъминлашдаги ўрни ва хизмат кўрсатиш маданиятига бевосита таъсир кўрсатади. Транспорт воситаларининг техник ҳолатига эса ўз навбатида уларга кўрсатилаётган техник хизматнинг сифати, демак бу хизматларни амалга ошираётган ишлаб чиқариш техник базанинг мавжудлиги катта рол ўйнайди.

Ишнинг бажариш давомида олинган натижалар:

1. Бозор иқтисодиёти шароитида хусусий транспорт хизматига бўлган талаб ва таклиф қонунияти ишлаб чиқилди.

2. Жиззах шаҳрида фаолият кўрсатаётган хусусий транспорт корхоналарига қарашли автомобилларнинг техник ҳолатини таъминлаш бўйича маълумотлар тўпланди.

3. Хусусий транспорт корхоналарини лойиҳалаш учун технологик ҳисобни бажаришга Microsoft Excel матн редакторида электрон дастур яратилди.

МУХОКАМА

Автотранспорт воситаларининг техник ҳолати биринчи навбатда ҳаракат ховфсизлигига таъсир кўрсатади, шу сабабли аввало автотранспорт

воситаларининг техник ҳолатининг ҳаракат ховфсизлигига қанчалик даражада таъсир кўрсатишини кўриб чтқамиз.

Автомабилнинг эксплуатация жараёнида баъзи агрегат ва тизимларининг техник ҳолати ўзгаради, баъзи қисмлар ва агрегатларнинг бузилиши носоз ҳолатга олиб келади, бу эса ўз ўрнида автомобилнинг эксплуатацион хусусиятларининг пасайишига олиб келади.

Бизга яхши маълумки автомобилнинг эксплуатацион хусусиятларига қуйидаги кўрсаткичлар киради:

Автомобилнинг тортиш динамикаси- Двигател механизм ва тизимларидаги учрайдиган носозликлар қувватнинг пасайишига олиб келади. Двигател агрегатлари ва деталларининг емирилиши натижасида автомобилнинг тортиш-тезлик хусусиятининг йўқолиши 15-20% қувват пасайишини кўрсатади. Шунингдек шасси қисмларининг ейилиши ва ишқаланишидан келиб чиқадиган носозликлар, харакатнинг нотекислиги, бошқарувнинг йўқолиши қаршиликнинг ошишига сабаб бўлади.

Автомобилнинг техник ҳолатининг ёмонлашуви максимал тезликнинг 20-25% пасайишига ҳамда 25-30 % тезланиш олиш йўли ва вақтини узайтиради, шунингдек йўл ҳаракат хавфсизлигини таъминлашни огирлаштиради. Автомобилларнинг бундай харакатланиши йўлларда эксплуатация даврида авария ҳолатларининг келиб чиқишига сабаб бўлади.

Автомобилнинг тормизланиш динамикаси- Автомобилнинг тормозланиш хусусиятининг ёмонлашувини кўрсатувчи асосий кўрсаткич. Бу асосан транспорт воситаларининг қуйидаги элементларида кузатилиши мумкин: Тормоз накладкасининг қопламаси, уларнинг мойланиб қолиши, компрессорнинг носозлигидан тормоз тизимининг пасайиши, трубкаларнинг герметивлигининг йўқолиши, тормоз крани ва босимни ростлагичнинг носозлигидан.

Бунда жуда кичик носозлик ҳам ҳаракат давомида хавф туғдириши мумкин.масалан: тормоз механизм барабани билан накладка орасидаги оралиқ 0,5 мм га ошиш тормоз йўлини 2,5 баробар ўсишига сабаб бўлади.

Мойланиб қолган фрикцион накладка натижасида тормозланиш йўли 4-5 баробарга ошади.

Илмий манбаларда ҳам асосан автомобилнинг тормоз тизими носозлигидан йўл-транспорт ҳодисасининг келиб чиқиш сабаблари кўплаб аниқланган.

Автомобилнинг тормоз тизимининг носозлигидан, яроқсизлигидан, техник сабаблар бўйича носозлигидан 50% ҳодисалар келиб чиқиши аниқланган.

Автомобилнинг турғунлиги – автомобилларнинг йўллардаги бошқарувининг йўқолиши, тормоз йўлининг ўсиши, тишлашиш коэфицентининг йўқолиши, сирпаниш, ағдарилиш каби ҳоллар билан илмий манбааларда ўз исботини топган.

Автомобилнинг турғунлиги йўқолиши жиддий йўл транспорт ҳодисаси келиб чиқишига сабаб бўлади.

Автомобилнинг бошқарувчанлиги – рул бошқармасидаги носозликлар бошқарув йўналишини келтириб чиқаради. Эксплуатация хусусиятлари қатори жиддий йўл-транспорт ҳодисасининг келиб чиқишига носоз рул бошқармаси асосий сабаб ҳисобланади.

Автотранспорт корхоналарида автомобилланинг техник ҳолати эксплуатацион хусусиятларига боғлиқдир, бунда асосан автомобилларга техник хизмат кўрсатиш ва таъминлаш сифатли бошқарилиши катта аҳамиятга эга.

Автотранспорт корхоналарида автомобилларни линияга чиқишига тайёрлаш учун назорат- кузатув ишлари асосан ҳаракат хавфсизлигига таъсир қилувчи агрегатлар, қисмлар ва тизимлар ҳолатлари бўйича амалга оширилади. Бу жараён асосан 1-ташхис давомида мажмуавий ҳолда амалга оширилади.

Корхонадаги транспорт воситаларнинг техник ҳолат сифатини ижобий баҳолаш меъёрий кўрсаткичлар асоси автомобил техник эксплуатациясини бошқариш вазифаси ҳисобланилади. Умуман айтганда, бу вазифа амалда кенг қамровда қўлланилади, шунингдек корхона иш режими, фаолият режаси, иш саморадорлиги бошқа АТКси билан солиштирилади.

ХУЛОСА

Мақолада бажарилган тадқиқот ишлари бўйича қуйидача хулоса қилиш ва таклифлар киритиш мумкин:

Хусусий транспорт хизматининг нархи кам ва ташкилий жиҳатдан тезкор бўлишига қарамай, шаҳардаги корхоналар тассаруфидаги транспорт воситаларининг техник ҳолати ва унинг назорати ҳали талаб даражасида эмас. Бозордаги рақобатда устун келиш учун уларнинг олдида хизмат маданиятини ошириш, транспорт воситаларини янгилаш, уларнинг ва ҳайдовчиларни кундалик назоратини яхшилаш, техник хизмат кўрсатиш базаларини яратиш каби муаммоларни ҳал қилиш турубди.

Автомобилнинг техник ҳолатининг ёмонлашуви максимал тезликнинг 20-25% пасайишига ҳамда 25-30 % тезланиш олиш йўли ва вақтини узайтиради, шунингдек йўл ҳаракат хавфсизлигини таъминлашни оғирлаштиради. Юзага келган носозликлар автомобилларнинг ҳаракати жараёнида йўл транспорт ҳодисаларини келиб чиқишига сабаб бўлади.

Транспорт хизматини кўрсатаётган ҳар-бир ўрта кичик бизнес субъекти, замонавий талабаларга жавоб берадиган ишлаб чиқариш техник базасига, транспорт воситаларини кунлик назоратини амалга оширувчи дарвоза пунктига, ҳайдовчиларни физиологик ҳолатини кунлик назоратини амалга оширувчи тиббий пункти тўғрисида таклифлар берилди.

Хусусий транспорт тизимининг нуфузини кўрсатиш, аҳолига кўрсатилаётган хизматлар сифатини ошириш учун камчиликларни камайтириш йўлида изланиш, бунинг учун хусусий транспорт соҳибларни ҳуқуқий ҳимоясини кўчайтириш, транспорт таркибини янгилаш ва транспорт хизмати маданиятини кўтариш, транспорт хизматини мувофиқлаштириш ва марказлаштириш борасида жойларда транспорт хизматлари учун буюртма қабул қилувчи диспетчерлик пунктларини ташкил қилиш бўйича таклиф берилди.

REFERENCES

1. Автомобил транспорт корхоналари бўйича солиштирма капитал маблағларнинг меъёрлари. -М,: РСФСР Автотраснпорт вазирлиги ИТММБ, 1985 й. - 118 б.
2. Автомобил транспорти корхоналари учун технологик лойиҳалашнинг умумиттифоқ меъёрлари, (ОНТП 01-86), -М: РСФСР Автотраснпорт вазирлиги ИТММБ, 1986 й. - 129 б.
3. Автомобил транспорти корхоналари учун технологик лойиҳалашнинг умумиттифоқ меъёрлари, (ОНТП 01-91), -М: Гипроавтотранс, 1991 й. - 184
4. Кузнецов Е.С. «Автомобилларнинг техник эксплуатацияси ривожининг илмий-техникавий тараққиётининг ва истиқболининг йўналишлари» -М.: МАДИ, 1987. -90 б.
5. Бегматов, Б. Я. (2020). Техника олий таълим муассасаларида талаба амалиёти тадқиқи. *Academic research in educational sciences*, (3).
6. Бегматов, Б., Ҳаққулов, Б., & Ҳаққулов, К. (2020). Транспорт воситаларини синаш усуллари таҳлили. *Academic research in educational sciences*, (3).

7. Бегматов, Б. Я., & Ҳаққулов, Б. А. (2020). Кафолат даврида автомобилларнинг техник ҳолатини текшириш. *Academic research in educational sciences*, (3).
8. Адилов, О. К., Кулмурадов, Д. И., & Бегматов, Б. Я. (2014). Переходные характеристики машины при скачкообразном повороте рулевого колеса. *Молодой ученый*, (20), 101-104.
9. Нуруллаев, У. А., & Умиров, И. И. У. (2020). Создание программных средств автоматизированной информационной системы транспортных предприятий. *Academic research in educational sciences*, (1).
10. Адилов, О. К., Умиров, И. И., & Уразов, Б. А. (2020). Методика определения деталей, критических по надежности автомобилей. *Academic research in educational sciences*, (1).
11. Адилов, А. К., Сувонкулов, Ш. А., Кулмурадов, Д. И., Умиров, И. И., & Бойжигитова, И. А. (2019). Причины изменения технического состояния автомобиля. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (1-2), 116-118.
12. Умиров, И. И. Ў., & Ҳамрақулов, Ё. М. (2020). Автомобиллардан чиқаётган газсимон чиқиндиларнинг атмосферага аралашиши. *Academic research in educational sciences*, (1).
13. Нуруллаев, У. А., & Умиров, И. И. (2020). Улучшения эксплуатационных показателей двигателей газобаллонных автомобилей. *Academic research in educational sciences*, (3).
14. Адилов, О. К., Умиров, И. И. Ў., & Барноев, Л. (2020). Транспортни ҳавфсиз бошқариш кўрсаткичларини баҳолаш. *Academic research in educational sciences*, (1).
15. Эшонқулов, М. З. (2020). Транспорт воситаларининг ишлаб-чиқариш техник база билан таъминланганлик даржаси тадқиқи. *Academic research in educational sciences*, (4).
16. Azimov A. "Avtomobilsozlik sanoatida polimer va kompozit materiallardan foydalanishning samaradorlik ko'rsatgichlari", OOO «Academic Research», Vol. 1 No. 1, 2020, (DOI: https://doi.org/10.24411/2181-1385-2020-00010).